

AZ ERDÉLYI PROBLÉMA.

Kéthetenként meghozza a postás. Eleinte olyan idegenszerű volt: a postabélyegen idegen helynév, egy régi magyar városnak elferdített neve; a címlapon ott van, hogy mennyibe kerül az előfizetés belföldön és ez a belföld *nem* Magyarország. A címében is idegenszerű kifejezés van, magyarul és franciául: *magyar kisebbség*, egy új fogalom, melyhez Trianon magyarjának oly nehéz hozzátörödnie. S mégis hozzá kellett szoknunk: nekem a kéthetenként beköszöntő folyóirat nem idegenszerű többé, azon sem lepődöm meg már, hogy hirdetései közt jó magyar nevű iparosok és kereskedők oláhul írják ki boltjuk címét és csak kisbetűvel, zárjelek közt tehetik hozzá a magyar utcanévet és a „saját házat“. Hogy is lehetne idegen a lap, melynek írói, hirdetői, még szedői is mind testvéreim, idegen uralom alá került magyarok! Annál nagyobb keserűség a folyóiratot olvasni. Pedig nincs benne hazafias vers, az orszáeg romlását sirató kuruc-nóta, még csak inrendenta Miatyánk és Hiszekegy nincs benne. A cikkírók prózában írnak, nyugodt, csöndes hangon, nem átkozódnak és nem esküdöznek, mint hazai újságjaink, nem vádaskodnak és nem reménykednek. A jövőről egyáltalában nem esik szó náluk. Elnyomott kisebbségnek, az erőszak alatt, egyetlen pozitív feladata van: az adott pillanatban fenntartani nemzetiségét, s ezt egészében, károsodás nélkül adni át a következő pillanatoknak. Elnyomott nemzetiségnek nincs sem a jelenben, sem a jövőben fausti pillanata, melyet sajnálna, hogy az aeonokban elmerül. A jövőt a jelen percei határozzák meg, s ezek *egy* harc, melyet folyton-folyvást vívnia kell a végveszéllyel fenyegetett nemzetiség érdekében. Az ilyen keserű feladat elé állított emberek a jövőért nem szavalnak és nem táncolnak, a jövőre nem tósztoznak, egyáltalában nem beszélnek haszontalanul. Érzelmekre és érzelmek kifejezésére nincs idejük, mert minden napjuknak megvan a maga gondja, minden nap és óra meghozza az uralkodó nép részéről a támadást, melyet józanul, okokkal és nem ököllel, ténybeli adatok felsorolásával és nem lelkesedéssel kell megpróbálniok kivédeni. Hogy ez nem igen fog sikerülni, maguk is tudják majd minden esetben. A hatalmi mámorba merült uralkodó nemzet, mely jobb lelkét — *minden* nemzetnek van jobb lelke — elvetette magától és byzantin hagyományoktól nem idegen állami mindenhatóságát egy cél szolgálatába, a magyar nemzetiség szétzüllesztésére irányította, érvekre, az igazság és méltányosság érveire nem hallgat, ez csak természetes. Ezért olyan keserű és vizsgálatlan a folyóiratnak néhol szinte fagyosan tárgyilagos cikkeit olvasni. A szerzőknek nincsenek illúzióik és még sem hagyják abba a munkát, még sem szélednek szét, mert amit tesznek, ez az *egyetlen* nemzeti munka, ami a magyarság érdekében manapság, az adott viszonyok közt, tehető. Ha a nemzeti hős kifejezésből a sok használat folytán nem fogyott ki

a tartalom, úgy az kétségtelenül őket illeti meg, az erdélyi magyarságnak vállukon keresztet hordozó vezetőit.

Önzetlen, tiszta lélekből jövő munkásságnak megvan az eredménye, így az övéknek is. Nem ugyan az állammal szemben, mely a magyarság testi és lelki javainak elrablását célzó földosztó, egyházi, iskolaügyi és gazdasági rendelkezéseit zavartalanul, nemzetiségi ellenmondásra és könyörgésre rá sem hederítve hajtja végre és minoritási törvényhozáásával olyan monumentumot emel magának, melyre későbbi, jobb korok mint az embertelen, barbár denacionalizálás elrettentő példájára, *non plus ultra*-jára fognak tekinteni; *erre* az államra természetesen nem gyakoroltak hatást a szegény magyarság vezetői. Az ő nagy sikerük a társadalmi erők felébresztésében keresendő. A magyar minoritások közt manapság Erdély társadalmában van legtöbb erő és öntudat, talán több, mint az immár hasonlóképpen felébredt csehországi magyarságban, nem is szólva a szerb uralom alá került testvéreinkről, akik a nagy katasztrófa óta még máig sem találtak önmagukra, akik vezető híján, műveltség és egység nélkül tévelyegnek és szabad vadászterületül szolgálnak szélsőbaloldali emigránsoknak csak úgy, mint a magyarság esküdt ellenségeinek, a szerb kormányradikálisoknak. A legutóbbi szerb választásokon a magyarság tízezrei adták szavazatukat ez utóbbiakra, félrevezetve hordón adott ígéretektől és alacsony választási fogásoktól. Erdélynek hatalmasan lélekző öntudata mintául szolgálhat e másik elnyomott minoritásnak.

Ez a napjainkban kifejlődött erdélyi magyar öntudat az egyetemes magyarság szempontjából is igen érdekes jelenség, melynek mivoltával kell, hogy minden magyar tisztában legyen. Kialakítóinak nézete szerint „Erdély valami *sui generis* politikai és erkölcsi fogalom, külön fejlődő egysége vallási és ethnikai különféleségeknek“.¹ Erdély, a régiék „bérces kis hazája“, külön határokkal rendelkező külön terület, melynek magyar lakossága eszerint lényegileg is különbözik, jellegben és multban, a többi magyarságtól. Mai pszichikai jellegét a költők és szépírók próbálják különálló egyéniséggé domborítani ki, a multbeli önállóságot, a magyar fejlődéstől eltérő arculatú „hamisítatlan erdélyi“ történetet a publicisták és a helyükön nemesen kitartó történészek készülnek kialakítani. Ezen cél szolgálatában indult meg legutóbb az eszmecsere, miként lehetne a specifikus erdélyi történetet, az általános magyar szempontoktól elválasztva, a nagyközönség rétegeiben is elterjeszteni; ilyen munka írására báró Bánffy Ferenc pályadíjat hajlandó kitűzni, az erdélyi történészek tanácsainak előzetes meghallgatása után.² Ez utóbbiak egyike meggyőződéssel hangoztatja: „Igenis, nekünk, erdélyi magyaroknak megvolt és máig is megvan a mi sajátos erdélyi magyar jellegünk, mely, bár a Királyhágón túlról szakadtunk el, e sajátos föld hatása alatt vált olyanná.“ *Elszakadtunk*, ez a szó mindennél jobban jellemzi az itt végbement folyamatot: az 1848-i erdélyi unió felbomlását és az erdélyi magyarságnak Budapesttől függetlenített konstituálását, mely igaz, hogy politikailag idegen erőszak hatása alatt ment végbe, de a politikai tények lelki következményeit most maguk az erdélyi magyarok vonják le. A nagy katasztrófa után számbaveszik magukat: a magyarság népszámlálását régi és új hivatalos adatok kritikájával, a román népszámlálás eredményeinek megrostálásával

¹ Magyar Kisebbség, 1925, 153. l.

² Eddig Krenner Miklós és Dékány Kálmán történészek szoltak hozzá a kérdéshez.

Jakabffy Elemér végezte el, egy csupa számoszlopból álló statisztikai munkában, melynek némaságában is beszédes adataival szemben a román kormány mit tehetett egyebet? — elkobozta a könyvet; de nem akadályozhatta meg, hogy belőle az elszakadt magyarság felismerje a saját hatalmi lehetőségeit, melyeket kell, hogy nagy számára és magasabb műveltségére támaszkodva előbb-utóbb megvalósítson. A jelenlegi „kisebbségi helyzet történetbölcsészeti igazolását“ Gyárfás Elemér kezdte meg Bethlen Miklósról, a bécsi fogságban meghalt erdélyi kancellárról írt munkájával, melynek nagy formátuma és képekkel díszített kiadása eléggé mutatja az erdélyi magyarság történeti érdeklődésébe vetett bizalmat. A könyv nem hoz új adatokat, ez nem is célja szerzőjének, aki maga sem céhbeli historikus. Munkája mégis alkalmas a speciális erdélyi öntudat multbeli megalapozására, sokkal inkább, mint az utóbbi évtizedek erdélyi szak-historikusainak, Szilágyi Sándor epigonjainak nagyszámú publikációi. Gyárfás könyve ismét a közönséghez szól, de mily gyökeresen eltérő történeti felfogásával az erdélyi dolgoknak, melyeknek nevezetességét és nemzeti érdemét a korábbi iskola leginkább abban a hatásban látta, melyet Erdély a magyar alkotmány és vallásszabadság fenntartása érdekében fejtett ki a nemzeti fejedelmek korában. Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy az unió korszakának, az 1848—1918 közötti évtizedeknek történetkutatói Erdély történetében szinte kizáróan csak oly momentumok iránt mutattak érzéket, melyek magyarországi szempontból is fontosak voltak. Másutt kimutattam, s nem ide tartozik, hogy a magyar történetet erdélyi szemmel nézték, s ezáltal elhanyagolták az általános magyar álláspontot, igaztalanokká váltak a nyugati magyarság működése iránt; most csak az érdekel bennünket, hogy a magyar történetre függesztett szemmel viszont Erdély specifikumát, a magyarországi fejlődéstől független erdélyi sorozatot is elhanyagolták. Az új szellem, melynek részleteit most szétboncoljuk, elsősorban az erdélyi történet öncélúságát, autarkiját akarja helyreállítani, s ebben öntudatlanul is követi a szászok példáját, kiknek monumentális „szász története“, a Teutsch püspöki család két kiemelkedő nemzedékének munkája, egyedül a szászok történetére korlátozva magát, e kis nép történeti és kulturális egységének egyik legszilárdabb, minden politikai nyomással dacoló vasabronosa lett. A hasonló magyar munka, az erdélyi magyar öntudat történeti megalapozása még hiányzik, de felfogásának körvonalai már most kitetszenek Gyárfás Bethlen-életrajzából és ugyan-csak az ő összegyűjtött cikkeiből és tanulmányaiból.³

Ez új felfogás visszatér Cserey Mihályhoz, az erdélyi nemzeti fejedelemség tönkrementjének, Habsburg-uralom alá kerülésének történetírójához, aki Erdély haldoklását, a két Apaffy Mihály zavaros korszakát és rá Rabutin elnyomását személyesen végigszenvedvén, az erdélyi sors tragikumát abban találta, hogy a kis ország önmagával meg nem elégedvén, „idegen fiakkal puhán cimborált“ és önállóságáról lemondott. Cserey nemcsak a Habsburg-uralomnak Erdélyre kiterjesztését tartotta károsnak, a magyarországi magyar befolyásnak éppen úgy ellensége volt. Gyárfás ugyanezen nyomokon halad. Munkájában Cserey Mihály előadását, valamint Bethlen Miklós önéletrajzát bő részletekben átvéve, minden egyes alkalommal kiemeli a magyarországi befolyás káros voltát. Már Cserey

³ Gyárfás Elemér, Erdélyi problémák, 1903—23, kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság, Kolozsvár, 1923.

is attól számítja Erdélyország pusztulását, hogy Teleki Mihály befogadta a bujdosókat, kik a Zrínyi-Nádasdy-összeesküvés után menekülni igyekeztek; ezeknek bejövetele „veszté el mind az erdélyi ős hazafiakból álló urakat, mind pedig az egész erdélyi szép fejedelemséget és szabadságot“, panaszolja Tacitusként a respublica romjain, a habsburgi szolgálatba lépett Cserey. Gyárfásnál hasonlóképen a bujdosók a bűnbakok, az erdélyi politika rossz szellemei, s Erdély önállóságának sirásói, de a legnagyobb sirásó, a legtöbb felelősséggel megterhelve, maga Teleki Mihály, az országot a Habsburgok kezébe játszó intrikus kancellár. Ezt a megállapítást nemcsak Cserey és Bethlen Miklós, a kancellár politikájának ellenségei, adják a szerző tollába, közrejátszik itt az 1918-as katasztrófa hatása, mihez képest a könyvnek egy hasonlóképp erdélyi gondolkozású bírálója találóan jegyzi meg, hogy „az események mai világánál“ kihámozható belőle az igazság: Erdélynek buknia kellett, mert saját érdekével nem gondolva, a magyar érdekeket helyezte előtérbe. Bethlen Miklós viszont az erdélyi érdek heroikus képviselőjének tűnik fel, aki gigászi küzdelmet folytat az önkormányzat, Erdélynek Magyarországtól és a Habsburgoktól való függetlensége érdekében.

Régi és új itt is, mint korunkban minden téren, összeütközik egymással. A kiegyezés korszakának felfogása szerint a bujdosók a magyar szabadság napját vitték magukkal a magyar területről, mely Ampringen és Caraffa uralma alatt végkép árnyékba merült; a magyar szabadságot ekkor is Erdély őrizte meg és adta vissza Magyarországnak, mikor a virradat beköszöntésével, Thököly Imre mozgalmában újra felkelt a magyar függetlenség napja. Az új felfogás mereven tagadja a korábbit, mert kiindulópontja egészen más: a magyar szabadság nem érdeklí többé, befelé fordult szemmel a saját sorsát kutatja, s mivel a bujdosók befogadása csakugyan komplikációkat okozott és Erdélyt újból bekapcsolta a Habsburgi Magyarország érdekszférájába, minnek vége utolsó fokon a fejedelemség bukása és a Leopoldi diploma lön: ezért, a specifikus erdélyi érdekből ítéli el az új felfogás Teleki Mihály kormányzatát és csatlakozik Csereyhez, aki szerint Erdélyre mindig Magyarországról jött a balsors.

Nem terjeszkedhetünk ki arra a kérdésre, kinek van igaza, melyik felfogás adja vissza hívebben a tényleg lefolyt történeti processzust, de annyit megjegyezhetünk, hogy mindkettő, gyökereivel politikai aktualitásban állva, a korábbi a 48-i uniónak, az újabb az 1918-i katasztrófának hatása alatt, egyaránt túlságosan egyoldalú ahhoz, hogy a lefolyt eseményeknek objektív leírását adhatná és összefüggéseit fejlejtethné. Minket ez a dolog mint az új erdélyi specifikum történeti megalapozása érdekel, s itt Gyárfás valóban sikeres munkát végzett: Cserey és Bethlen gyönyörű ódonnyelvű panaszainak reprodukálásával megnyerte olvasóit az új erdélyi autarkia, a Magyarországtól felszabadulás, a saját lábára állás gondolata számára.

Tévednénk és nagyot vétenénk magukra hagyott testvéreink ellen, ha úgy képzelnők, mintha az új felfogás a magyar szellemet, a magyar összefüggéseket tagadná. Kétszáz éve, hogy Bethlen Miklós a napkeleti-török és napnyugati-Habsburgi impériumok közt Erdély helyzetét így jellemezte: „Ég, mint Mózes csipkebokra, de meg nem emésztethetik; sem napkelet egészen el nem foglalhatta, sem napnyugat egészen meg nem tarthatta.“⁴

⁴ Olajágát viselő Noé galambja, újra kiadta Gyárfás, Bethlen Miklós kancellár, Dicső-szentmárton, 1924, 193. lap.

Erdély külön egység, mely Kelettel és Nyugattal egyaránt érintkezik, de van önálló léte és van önálló célja, miről egyik szomszédja kedvéért sem mondhat le. Sem a multban, török és Habsburgi német-magyar közt, sem a jelenben, magyar és oláh közt. Gyárfás szerint: Erdély földrajzi megalkotásánál fogva nem alkalmas arra, hogy egy tőle akár keletre, akár nyugatra fekvő államba *teljesen* beleolvadjon; a történelem arra tanít, hogy ha nem lehetett *magja* valamely államalakulásnak, úgy legalább is bizonyos *különállást* kellett neki biztosítani, hogy földjén *nyugalom* legyen.⁵ Az erdélyi magyarság köztudatába be akarja vinni, hogy „ezt a földet, mely sziklavárként kiemelkedik az öt Keletről és Nyugatról környező síkságból, a Gondviselés nem azért emelte sok száz méterrel a tenger színe fölé, hogy a mélyebben lakó népek lapályhoz szokott észjárása szabjon neki törvényeket, hanem életlehetőségeinek és fejlődésének törvényei *adva vannak* magukban a bércek vonalaiban, a folyók kanyargó medrében, s az itt lakó népek lelkében“. Amíg Erdélyország önállóságot élvez, Kelettől és Nyugattól függetlenül, addig ez immanens törvények szabadon érvényesülnek és egészséges életet biztosítanak, így volt ez a nemzeti fejedelemség korában, melyhez hasonló autonóm szervezetű ország létesítését ajánlta Gyárfás az 1918. év bomlásában. Ilyen teljességgel önálló Erdély azonban manapság nem képzelhető el, lakossága, a magyar és az oláh, felbonthatatlanul összekapcsolja Magyarországgal és Romániával és történeti hivatásává teszi e két ország és két népfaj közt a kiegyenlítés, az egyezség és egyensúlyozódás létrehozatalát. Ezt Gyárfás őszintén mondja, mert már húsz évvel ezelőtt is szinte ugyanezen szavakkal mondta ugyanezt, amint korábbi cikkeivel bizonyítani is tudja. Ebben látja az egyetlen nagy célt, melyért az erdélyi magyarságnak ma egyedül érdemes küzdenie. „Az erdélyi magyarságnak az az Istentől rendelt, világtörténeti hivatása, hogy összekötő kapocs legyen a Közép-Európa tengelyében elhelyezkedett román és magyar népfaj között. Amint ma öntestében kell végigszenvednie a két népfaj egymás iránti gyűlöletének ostromapásait, úgy két kiterjesztett s ma még keresztre szögezett karja kell, hogy összekösse, egymáshoz fűzze, egymás mellé állítsa azt a két népfajt, mely testvérek nélkül, idegenül áll ellenséges érzületű tömegek között Európa közepén s mely csak egymásra támaszkodva és egymást erősítve vetheti meg szilárdan lábát azon a földön, hova a Gondviselés állította.“ Amint már 1908-ban megírta: „Két népfajocska húzódik meg szerényen Európa kellős közepében. Két gyöngye, elmaradt, fejletlen népfaj. Évszázadokon át kitaposott országútja a török hordáknak, s kiérdemesült játéklabdája az osztrák császári hatalomnak. Köröskörül mindenütt, mint fojtogató vasgyűrű, gazdag, művelt, hatalmas szomszédok vesznek körül. Egyikünknek sincs kire támaszkodnia. Két szegény kis népfaj Európa kellős közepében. Két árva, elhagyott gyermek, ezer ellenség közepette. Ha tapogatózva is, de meg kell találunk egymás kezét, hogy együtt erősebbek lehessünk.“

Szükséges volt e szinte húsz év előtti nyilatkozatot is idéznünk, nehogy kísértetbe essék olvasóink némelyike ez új erdélyi konstrukcióban méltatlan felajánlkozást vagy „behódolást“ látni. Valóban, Erdély oláh-magyar egyesítő hivatásáról ma nem beszélhet más magyar a nemzeti méltóság súlyos sérelme nélkül, csak az, aki bebizonyíthatólag már a magyar uralom

⁵ Ez, és a következő idézetek Gyárfás, Erdélyi problémák című könyvéből valók.

évtizedeiben is ezen az idealisztikus állásponton volt, aki tehát valóban fölötté áll minden gyanúnak, még annak is, mintha a két népfaj kiegyenlítésével a két ország politikai közeledését, állami unióját akarná előkészíteni. A konstrukció tisztán idealisztikus, nem nézi, hogy ha Erdély hivatásáról szól, akkor ezt a hivatást nemcsak az erdélyi magyarságnak, de az erdélyi oláhoknak is fel kellene ismerniök, még pedig most, sürgősen most, mielőtt még Fortuna kereke újat fordul, mert *később* nem lesz elég ereje a megértés közülök felhangzó szavának, ha azt nem tudják korábbi uralmuk idejéből a Gyárfáséhoz hasonló bizonyítékokkal támogatni... Az új konstrukció, ilyes szemrehányásokat nagylelkűen elmellőzve, népfajok egymásközi kibékülésének tiszta hangját csendíti meg, melyet reálpolitikai tendenciák semmiképp sem zavarnak. Viszont arról is meg lehetünk győződve, hogy az új szózatnak ma éppoly kevés hatása lesz, mint nem volt húsz évvel ezelőtt sem, ami azonban nem akadályozhat bennünket abban, hogy örvendjünk: a humanizmus e tiszta szózata a mi részünkről, a magyarság táborából hangzott el és mi vagyunk azok, akik ránk kényszerített tehetetlenségünkben is megtettük azt, amivel a népek kibékülése idealisztikus követelésének tartoztunk. A sor most a fegyverben álló ellen-ségen van.

*

Erdély önállóságából és a két nép közti közvetítő szerepéből következik a mai helyzetnek jogi és emberi szempontból való szigorú elítélése. A román államnak példátlanul durva erőszakával szemben az erdélyi románoknak papiroson maradt gyulafehérvári határozata is javulást jelentene a magyarságra, mert Erdélynek a román állam keretében bizonyos autonómiát biztosítva, megszabadítaná az Európában anachronisztikus királyságbeli oláh politikai és közigazgatási rendszertől. Némi pozitív védelmet nyújthatna a népszövetség, ha minoritási statutumának rendelkezéseit komolyan végre akarná hajtani és ha a leigázott kisebbségek viszonyai tanulmányozására kiküldött megbízottai ha nem is jóindulatú, de lelkiismeretes emberek volnának. A népszövetségnek ezt az ügyis csekély védelmét is külön fáradsággal és nagy költséggel kell kikényszerítenie a kisebbségnek, az első ilyen lépést most teszi az erdélyi magyarság, amikor a magyar telepes kiscgazdák birtokainak elkobzása ellen panaszát emlékiratban benyújtja a népszövetség titkárságánál.⁶ Sokkal kiadósabb pártfogást biztosítanának a szegyenletesen megtagadott wilsoni pontok, amelyek a kisebbségeknek nemzeti önrendelkezési jogukat visszaadva, az egyedüli békés lehetőséget nyújtanak azon károk jóvátételére, melyeket a béke követett el az emberiségen.

Gyulafehérvári határozat, népszövetségi kisebbségvédelem, wilsoni önrendelkezés, ezek az erdélyi magyarság segédeszközei a román állam hatalmi apparátusával szemben. Ma még csak fakard ágyú torla előtt, sebet nem lehet vele osztani, de nem is ez a cél. A kisebbségnek élnie kell, önmagát jobb időkre elraktározni, s ezen egyedüli célja érdekében hasznos és alkalmas minden eszköz, mely a közösséget, a kisebbség belső kohézióját szilárdítja és tagjainak a törzstől leszakadását megakadályozza. Másrészt maga a kisebbségi öncélúság, az adott hatalmi helyzetben az egyetlen lehetséges cél, teszi szükségessé mindazon ideológikus képződmények lenyesegetését, melyek szabálytalan, kusza növekvésükben elszívják a talaj

⁶ Magyar Kisebbség, 1925, 201. 1.

erőit és a kisebbségi autarkia megerősödését akadályozzák. Ezen káros tényezők között találunk egyet, mely az erdélyi magyarság utóbbi fél-századának centrális problémájára vonatkozik.

Itt is elsősorban Gyárfás Elemér publicisztikai nyilatkozataira vagyunk utalva: mindezen problémákat ő fogalmazta meg legvilágosabban. Erdély autarkijának követelményéből ő vonta le kérelmelhetetlenül a következtetéseket, melyekkel a kiegyezési korszak magyar állami politikáját elítéli. Hangja itt feltűnő éles, szinte keserű elégtételt éreztet. A kérdés már a század elején is kísértett, az EMKE vezető köreiből is felvetődött a kérdés: helyes és hasznos volt-e 1848-ban az erdélyi uniót kimondani és azt 67-ben legális úton megvalósítani? „Volt-e haszna Erdélynek abból, hogy 48-ban, illetőleg 67-ben unióra lépett Magyarországgal? Volt-e haszna belőle kulturális, politikai, nemzeti és gazdasági szempontból? Hol volnánk ma, ha a magyarországi politikusok ahelyett, hogy e két országot mindenáron egye-síteni törekedtek volna, Erdély függetlenségét írják zászlójukra?” A hasznossági kérdést már Sándor József tagadólag intézte el, elsősorban az állam szerencsétlen vasúti politikájára hivatkozva, mely az oláh és szász vidékek érdekeit gondozván, az erdélyi magyarságot, különösen pedig a székely-séget gazdasági nyomorba taszította. Gyárfásnak húsz év előtti és legújabb cikkei kirajzolják a liberális magyar állam mindenhatóságának egész ellen-szenves képét. Fölpanaszolja a román vámháborút, a monarchia keleti határain a forgalmat zavaró momentumokat, melyek a székely háziipart tették tönkre és egész Erdély gazdasági termelését s kereskedelmét súlyo-san károsították. Rámutat arra, hogy a magyar államférfiaknak nem volt érzékük Erdély bajai és szükségletei iránt, még azoknak sem, akik pedig Erdélyből szakadtak Budapestre, a „központba”. A fiatal főváros mindent magába szítt, ami erő, gazdagság és szépség csak kisarjadzott a magyar talajon; Budapestnek megcsodált gyarapodása a periferiák, főként Erdély szegényedéséből táplálkozott. Ez a gondolat nem idegen nekünk, de külö-nösen erős világításba kerül, mikor azok emelik fel rá lámpájukat, akik személyesen, anyagiakban úgy mint lelkiebben, görnyedeztek a budapesti államiság súlya alatt.

Anyagiakban az erdélyi magyarság elszegényedéseért és nyomorában fel nem segítéséért legfőképp a liberális budapesti centralizációt illeti a felelősség. Míg az erdélyi szászoknak és a bánági sváboknak a magyar kormányoktól független hitelszervezete 1867 óta állandó virágzásnak és gyarapodásnak örvendett, úgyhogy ma, a román elnyomás alatt, ezen füg-getlen intézmények a német nemzetiségi érdekek komolyan számbavehető istápolói, míg 1867 korszaka az oláh bank- és iparszervezet kiépítését és fellendítését is lehetővé tette, s ezzel az államellenes, romboló törekvések kezébe maga adott hatalmas fegyvert, addig a magyarság gazdasági meg-szervezésével — a magyar uralom alatt! — senki nem törődött. Sőt szomorú, de el nem tagadható tények mutatják, hogy a budapesti centralizmus egyenesen ellene dolgozott az erdélyi magyarság gazdasági függetlenedé-sének. Szász és oláh tudatában volt a saját nemzeti köre korlátolt voltának, zártságának, s ezért iparkodott zárt egységét nemzeti alapon, gazdasági szervezetében is megvalósítani. Nem így a magyarság, mely az unióban nemcsak politikai különállását, de nemzeti egységének határát is feladta, utógondolat nélkül beolvadt az egész magyarságba, s ezzel kiszolgáltatta magát a liberális kormányok előrelátás hiányában szenvedő gazdasági

politikájának és Budapest központosító mámorának. Egység helyébe párt-politikai tagozódás lépett, s ez nem az erdélyi autochton érdekek, hanem a budapesti országos jelszavak alapján fejlődött ki. Ami helyi mozgalom megindult, a központosításra féltékeny kormánytól támogatás helyett csak elgáncsolást várhatott. Vegyük hozzá, hogy Budapest pártpolitikai hívei nem tartották szükségesnek a külön erdélyi szervezkedést, melynek sporadikus kísérletei ily módon ellenzéki részről történtek, egy okkal több, hogy a kormányok hatalmi eszközeikkel megsemmisítsék a mozgalmakat. Ugron Gábor székely takarékpénztárának bukása egész vidékeket, *magyar* vidékeket tett tönkre, s Budapest kormánya rosszul titkolt kárörömmel alkalmazta a liberális be nem avatkozás, a gazdasági szabad verseny elvét, hogy a krízis minél teljesebben letarolja a szeparatiztikus erdélyi gazdaság reményeit.⁷ A múlt század kilencvenes éveiben már teljes volt a helyi nemzeti erők veresége és Budapest győzelme; a központi kapitalizmus rizikó nélkül hozzáláthatott Erdély gazdaságának birtokbavételéhez. A budapesti nagybankok kiterjesztették hálózatukat Erdélyre, jegyezzük meg: az erdélyi magyarságra, mert akciójuk nem terjedt ki a szász és oláh szervezetekre, melyek továbbra is függetlenül szolgálták saját nemzetiségi érdekeiket. A magyar impérium bukásakor Erdély pénzforgalma és nagyipari termelése már teljesen e négy-öt budapesti nagybank kezében volt, az egyes nagyobb városokban a központtól függő közpénztézetek működtek, melyek viszont kezükben tartották az egész vidék pénzügyi hálózatát. Ez az affiliálási és fiókosítási folyamat az erdélyi magyarságot budapesti intézetek hatalmába adta, melyek abban különböztek szász és oláh kollégáiktól, valamint a bukaresti nagybankoktól, hogy magas fokon álló pénzügyi üzemüket nem komplikálták nemzeti szempontok érvényesítésével. Szász és oláh, saját szervezetében, gyarapodott, tollasodott, a szegény magyarság gazdasági erejét a budapesti üzem szívta magába, hogy Budapest politikáját és kapitalizmusát táplálja belőle. Ezt kívánta akkor az úgynevezett magyar állameszme.

Nem kísérhetjük végig hasonló részletességgel a budapesti központosítást illető egyéb panaszokat. Gyárfás Elemér különösen nagy fájdalommal tárgyalja a magyar kormányoknak egyházi és iskolaügyi téren elkövetett halfogásait, melyeknek összegeként a magyarság intézményei autonómiában és kiterjedésben mindegyre kevesbedve, az államnak engedték át a teret, holott a román érdekeket szolgáló görög keleti és katolikus egyházak nemesak megtartották, de meg is szilárdították saját nemzetpolitikai bázisukat.⁸ Mindennek következeként az erdélyi magyarság az állam bukásakor, az impérium változásakor megszervezetlenül, autonóm testületek védelme nélkül került az oláh állam karmaiba. Kétségtelen, hogy a bukaresti központosítás és államosítás menete valamivel mégis csak lassabban haladt volna, ha az egyházi és közművelődési intézmények még autonóm testületek kezén vannak, nem pedig a magyar államén, melynek egyenes jogutódja a bukaresti királyság. Gazdasági téren különösen súlyos következesek léptek fel: az új határ elszakította a magyar pénzügyi intézeteket és iparvállalatokat budapesti anyaintézetektől; a magyar valuta leromlása

⁷ Minderre I. Gyárfás Elemér, Románia hitelszervezetei és az erdélyi magyar pénzügyintézetek, Lugos, 1924.

⁸ L. erre Gyárfás, A román görög katolikusok autonómiája, Kath. Szemle, XIX. évf.; továbbá L'église catholique en Transsilvanie, Majláth Gusztáv püspök előszavával, 1923 és az Erdélyi problémák egyes fejezeteit.

ezeket sokkal súlyosabb krízisbe döntötte, semmint az oláh és szász-sváb intézeteket, melyek otthoni talajban gyökerezvén, az új romániai viszonyokhoz könnyebben hozzáidomíthatták szervezetüket és üzemüket. Ezt annál könnyebben teheték, mert az új állami hatalom ha nem is nemzeti-nek, de legalább belföldinek tekintette őket, ellentétben a magyar intézetekkel, melyek budapesti tőke képviselői lévén, idegenszámba mentek. Az erdélyi magyarság termelő- és pénzkezelő-intézményei ilymódon még sokkal nagyobb nyomás alá kerültek, mint a szász és sváb bankok és gyárak.

Mindez érthetővé teszi, hogy a ~~volt budapesti állami központosítás~~ eszméje hitelét veszítette az erdélyi magyarság széles rétegeiben. Jelszavai frázisokká koptak, melyekről Gyárfás alig tud elkészeredni nélkül szólani. 1922-nek román választási komédiája alkalmával, amint a választási elnök bukaresti parancs szerint százával fosztja meg politikai jogaitól a magyarokat, nem tudja megállni, hogy bibliás érzéssel ki ne fakadjon a mult ellen is: „Lelki szemeim előtt feltűnt a harmincmillió magyar ábrándképe, a magyar nemzeti állam kiépítésének teóriája, a magyar írás-olvasáshoz kötendő választójog, s a többi fantazmagória mind. Isten örök törvényekkel kormányozza a világot. Haynau bűnéért IV. Károlynak kellett lakolnia, s az „egységes magyar nemzeti állam“ langyos, ködös ábrándképét a kisebbségbe szakadt magyarság testére mért kemény ostoresapások oszlatják szét.“ Az erdélyi magyarság embertelen valóságra ébredt a budapesti álmokból és hogy a valóság viharában megállhasson, fenntarthassa magát, minél biztosabb akar lenni afelől, hogy végkép szétszaggatta ez álmokat. Innen a felejtés, valamint a reális tisztánlátás követelménye: „Nekünk, akik ma Romániában magyar politikát csinálunk, bizonyos tekintetben keresztül kell mennünk a Léthe vizén. Mindent elfeledni? ó, azt nem! Vannak édes és fájó emlékeink, melyeket éppoly kegyelettel őrzünk, mint édesapánk jegygyűrűjét vagy nagyanyánk menyasszonyi fátylát. De vannak előítéleteink, melyeket le kell vetköznünk, vannak mentalitások, melyek nem e világba valók; revízió alá kell vennünk egész életfelfogásunkat, gondolkozásmódunkat; nyitott szemmel kell magunk körül nézünk, s nem belénk nevelt képzetek s fantazmagóriák, hanem a *való tények* alapul vételével kell kijelölnünk cselekvésünk irányát.“ A mult elveszett; az erdélyi magyarság uralkodó nemzet tagja volt, most csak másodrendű jelentőségű nemzeti kisebbség, melyet az új államtól folyton növekvő szakadék választ el. Elhagyottságában erőt, lelkesedést, energiát csak saját lelkéből meríthet és hiszi és meggyőződéssel vallja, hogy „a Romániába szakadt magyarság lelke acélból van kovácsolva. Vallom, hogy mi nem vagyunk itt Erdélyben melegházi növény, melyet féltő gonddal kell óvni a szabad levegőtől, s amely elpusztul az első fagyos éjszakán, ha idegen kéz összetöri az üvegház ablakait. Hiszem és vallom, hogy az erdélyi magyarság évszázados erős gyökerekkel van odanöve Erdély földjéhez, s jöhetnek viharok, megtépázhatják koronáját, letörhetnek arról száraz ágakat, letörhetnek azokkal együtt néhány zöldelő gallyat is, de külső erő minket el nem pusztíthat, el nem sorvaszthat soha“.⁹

Íme, itt az erdélyi tölgy, vagy ha jobban tetszik, az erdélyi diófa plasztikus képe: gyökerei Erdély talajában, maga egyedül a viharokban, saját belső erejére utalva, külső segítség lehetősége nélkül. Az erdélyi magyarságot balsorsa Romániába vetvén, új államában egyedül kell meg-

⁹ Erdélyi problémák, 210. 1.

állania, magyarországi testvéreitől semmit nem remélhet, de nem is remél. Politikai működésének teréről a Magyar Pártot, jobb- és baloldaliak egységes szervezetét, alakítá, egyházi és kulturális intézményeit Magyarországtól elszakadva autonómiává iparkodik kiépíteni. Újonnan felébredt reális érzékével bátran kimondja, hogy „orientációját csak a saját speciális viszonyaiból merítheti, s minden külső befolyás csak káros lehet neki“. Erélyesen tiltakozik, nehogy a magyar kormány vagy a budapesti pártok a saját belpolitikai küzdelmeikbe bevonják őt is. Neki nincs keresnivalója a magyar belpolitikai harcokban, s nem játszhatja végig a magyar pártpolitika összes fázisait. Az erdélyi magyarságnak erdélyi politikai kérdések, s nem magyarok szerint kell tömörülnie, külső magyar befolyás nem segíthet az ő helyzetén, csak akkor, ha a két állam, Magyarország és Románia közt az érdekközösség alapján oly atmoszférát sikerül teremtenie, mely a magyar kisebbség helyzetét is meg tudná javítani. Ameddig erre nincs kilátás, addig az erdélyi öncélúság politikai következményei is tiszteletben tartandók: Magyarország engedje át az erdélyi politikát az öntudatára ébredt erdélyi magyarságnak.

Becsületesen, elhallgatás és közbeszólás nélkül végigkísértük az új erdélyi gondolatokat, melyek olvasóink tekintélyes részére bizonyára idegenül hatnak. Nem is csodálható, hisz a magyarság tömegei szinte száz esztendő óta nem hallottak a perifériákról öntudatos magyar hangot és közelebről a transsilvanizmusnak utolsó történeti formája — nagy formátumban — Wesselényi Miklós politikai rendszere volt, melynek központját az unió, a rendi Erdély szűk levegőjének a tágkeblű liberális Magyarországba való áteresztése s végső következtetésében az erdélyi specifikum megszüntetésének gondolata képezte. 1918-ban a liberális Magyarországgal együtt a multba süllyedt ez a fajta transsilvanizmus is, helyébe állott és előttünk van a román impérium nyomása alatt egy éjszaka alatt kifejlődött új transsilvanizmus. Számolnunk kell vele.

Főnt kifejtett történeti alapjait vizsgálva, lehetetlen azokon észre nem vennünk, hogy vígasztalan sötét színük a közelmúlt szomorú tapasztalatainak keserű értékeléséből, elkeseredésből, ressentimentből származik. Cserey Mihálynak tanítása, hogy Erdélyre mindenkor Magyarország hozta a rosszat, nem vált igazabbá azáltal, hogy újraéledt új katasztrófának új kiábrándulásában. Erdélyországnak politikai öncélúsága sem helytálló történeti igazság. Az erdélyi vajda és székely ispán középkori jogállása és tényleges hatalmi köre éppen nem mutat arra, mintha a Királyhágón túli területnek valami immanens autarkíája lett volna. A középkori erdélyi történet, politikában csak úgy, mint társadalomban és gazdaságban, integráns kiegészítő része, függvénye a magyarnak, a magyar fejlődésnek itt-ott változó formájú, de mindig alárendelt sorozata. Nem különbül vagyunk a nemzeti fejedelemség öncélúságával sem. Erdélynek másfélszáz esztendő függetlensége nem nevezhető autarkianak, legfőleg a török szuzeraintól engedett autonómiának. A konstantinápolyi járom kétségtelenül szelidebb volt a mai bukarestinál, mert hasonlíthatlanul nagyobb teret engedett az erdélyi erők szabad fejlődésének, de ha emlékezetünkbe idézzük a töröktől való függésnek részleteit: a fejedelmeket kinevező athnámékat, az évi adót, melyet Erdély hatalma tetőpontján is fizetni kénytelen volt anélkül, hogy elengedést vagy esetről-esetre mérséklést kérő alázatos beadványai meg-

hallgatásra találtak volna; a sok hadi expediciót, melyre még legfüggetlenebb uralkodója, Bethlen Gábor is köteles volt a porta parancsára vállalkozni, s viszont a még több tiltó rendelkezést, mellyel a szultán Erdély önállóbb külpolitikai nekilendüléseinek éppen az elhatározó pillanatban állott útjába — Bethlen Gábor az, aki legtöbbször panaszkodott ilyenén gúzsbakötöttségéről: mindezt tekintetbe véve, el kell ismernünk, hogy Erdély autarkiaja még Bethlen Gábor uralkodása alatt is csak posztulátum, nem pedig valóság volt. Bethlen Gábor pénzügyeinek rendbejövételét sem maga Erdély pénzforrásai, hanem a kezébe került felsőmagyarországi megyék, azoknak birtokai, Máramaros bányái, Bihar és a Részek gazdasága tették lehetővé. Külpolitikai hatalmi helyzetét pedig saját rendkívüli diplomáciai tehetségén kívül a harminc éves háború nemzetközi konstellációjának köszönhetette, melynek lehetőségeit magyar politikusnál egészen szokatlan józansággal és biztos realiztikus pillantással tudta kihasználni. Ily szerencsés konstelláció sem előtte, sem utána nem adódott többé, s innen van, hogy I. Rákóczi Györgynek még meglehetősen stationarius hatalmi állása után az erdélyi autonómia még a nemzeti fejedelemség évtizedeiben árnyékfogalommá válik, amint már az volt Bethlen Gábor uralmát megelőzőleg a XVI. század folyamán is. A Szapolyay- és Báthory-dinasztiák tagjai nemcsak a törököknek, hanem a bécsi magyar királynak is hűbéresei voltak és az a körülmény, hogy a nyugati Magyarországoknak sem I. Ferdinánd alatt, sem Rudolf korában nem sikerült az erdélyi uniót tartósan megvalósítani, éppenséggel nem az erdélyi autarkia immanens, külső erőnek ellenálló voltát, hanem csak azt bizonyítja, hogy Nyugatnak ezen kísérletei mögött nem állott elegendő hatalmi erő. Általában nem szabad elfelejtenünk, hogy a nemzeti fejedelemség korában Bécs és Konstantinápoly voltak az egymással ellentétes pólusok, a XIX. század közepe óta, a magyar és oláh nemzeti hatalmak megerősödésével Budapest és Bukarest. Ami azt jelenti, hogy újabban az Erdélyre gyakorolt nyugati és keleti vonzóerő székhelye a kis ország határaihoz sokkal inkább közelebb nyomult, mint a XVI. és XVII. században, s ezen immár közelebről ható erők munkája, Erdélyre gyakorolt befolyása is sokkal intenzívebb, nehezebben visszautasítható. Bécs és Konstantinápoly egyképen távol estek, hódító akaratuk kimerült, megtörött, mire Erdély határaihoz ért, kilépve saját hatalmi bázisuknak az akkori nehézkes közlekedés mellett úgyszólván korlátolt köréből. Ez a titka, nem pedig Erdély öncélúsága, annak, hogy Castaldo és Basta, meg a török szerdások hadjáratai Erdélyben állandó lekötöttséget nem tudtak teremteni. És Fráter György államférfiúi nagyságát sem az bizonyítja, mintha ő Erdély autonómiáját, önállóságát öncélnak ismerte volna fel, hanem inkább az, hogy a viszonyok mostohasága alatt Budáról Erdélybe szorulva, kiépíti ugyan Erdély autonóm politikai szervezetét, de ez autonómiának illuzórius voltát felismerve, ő maga szolgáltatja azt ki Ferdinándnak, Nyugat és a magyarság képviselőjének. A tragikus sorsú bíbornok előbb ha elvben nem is, tényleg autonómista volt, de ezt a multját a helyzetnek évtizeden át tartó kipróbálása után megtagadván, a nyugati, magyar uniónak első tudatos megvalósítója lett. És ha az erdélyi öncélúság már Martinuzzi korában is, a távolról ható két pólus vonzerejével szemben lehetetlenségnek tűnt fel, annál inkább kell, hogy az legyen, amióta a két távoli, lanyha tűzű pólus helyébe két közelebbi, a határok tőszomszédságában elhelyezett, igen intenzív lánggal égő központ került. Sem Bécsnek, sem

Konstantinápolynak nem fűződött létérdeke Erdély birtokához; az erdélyi kérdés csak másod- és harmadrangú szerepet játszott mindkét császári udvar világrészeket átfogó számításaiban; vegyük ehhez, hogy a török és bécsi német udvarnak nemzetiségi érdekei nem voltak Erdélyben: mindez érthetővé teszi, miért sikerült Erdélyt a nemzeti fejedelmek korában a két központtól többé-kevésbbé kiegyensúlyozott függésben tartani, amihez az erdélyi lakosság, látszólag legalább, az erdélyi autonómia, a fejedelemség függetlensége volt. A vonzóerőnek Budapest és Bukarest nemzeti energiáktól dagadó központjaiba való átvezetése a helyzetet lényegesen megváltoztatta; Erdély nekünk Wesselényi Miklós kora óta létkérdés, erről nem szükséges többet mondanunk; és jól tudjuk, hogy ugyanezen megállapítás hangzik felénk a túlsó oldalról, Bukarest felől is, mióta egyrészt a román királyság, nem utolsó sorban a mi segítségünkkel, konszolidálódott, s másrészt az erdélyi oláh lakosság medencéje számbelileg, gazdaságban és emelkedő kultúrában megduzzadt. Cserey Mihály és Bethlen Miklós autarkisztikus követelése a Keleten és Nyugaton felhalmozódott energiák között manapság kétségkívül időszerűtlen, a hatalmi viszonyokkal nem számoló követelés.

De ha a modern transzvilánizmusnak történeti alapjairól kiderült is, hogy nem elég erősek az erdélyi autarkia büszke építményének hordozására, ebből még nem következik, hogy az új felfogást egészében el kellene vetnünk. Ellenkezőleg, ez új felfogásnak az unionisztikus magyar uralmat illető kritikáját teljességgel magunkévá tehetjük. Uralom és uralom közt is van különbség. A bécsi kormány az abszolutizmus korszakában egészen más uralkodási elveket érvényesített Csehországban, mint Magyarországon. Ez utóbbit gyarmati függésben tartotta és benne gyárak alapítását elvi szigorral akadályozta, mialatt Csehországból Közép-Európa egyik legvirágzóbb kis- és nagyipari központját alkotta. A nemzetiség dolgában — ez Metternich utólagos megállapítása — a cseh nemzetiséget folytonos cirógatással és simogatással felülről növelte nagyra, holott a magyar nemzetiséget minden módon elnyomva kényszerítette, hogy az alulról fölfelé, népmozgalom által törjön magának utat. Nekünk fájdalmas lehet, hogy bécsi kormányunk két mértékkel mért és mi a szigorúbb mérték alá kerültünk, az is bizonyos, hogy a csehek pártolása nem sok eszélyre mutatott, de politikai módszert nézve, a régi, abszolutisztikus bécsi kormány határozottan több alkalmazkodási képességet, több politikát tanusított, mint a kiegyezés korának liberális magyar kormányai, melyek hatalmi körök egész területén ugyanazon elveket doktrinér merevséggel alkalmazva, a helyi és vidéki erőket fel nem használva, egészben véve alacsonyabbrendű kormányzói bölcseséget fejtettek ki. Erdély a nemzeti fejedelmek és a habsburgi nagyfejedelmek korában Magyarországtól független életet élt, aminek hatása alatt az erdélyi magyarság arculatja bizonyos specifikus „hamisítatlan erdélyi“ vonásokat nyert. A hosszú különállás folytán született a különleges erdélyi probléma, melyet a liberális központosító kormányok kivétel nélkül elhanyagoltak. Ezzel nagy politikai és gazdasági károkat okoztak, azáltal pedig, hogy az erdélyi magyarságnak történetileg kialakult, rendkívül érdekes egyéni arculatját budapesti divat szerint átfestették, budapestivé kendőzték, a magyar nemzetiséget fosztották meg egyik színpompás ékkövéből.

Nekünk, magyarországi magyaroknak, most minden törekvést szívésen kell fogadnunk, mely a magyar nemzetiség történetileg létrejött vál-

tozatait konzerválni, új életre kelteni akarja. Gyárfás Elemér transsilvánizmusa ezt a célt szolgálja, akárcsak Aprily Lajos és Reményik Sándor erdélyi lírája. Elismerem, innen Budapestről, a központosító hagyományok székhelyéről, könnyebb a lírikusok szeparatizmusát méltányolni, semmint a politikusokét. De az új helyzet, melybe Trianon taszított bennünket, új feladatok elé állít. Aki farkasverembe esett, hiába fejt ki egész izomerejét vízszintes irányban, hogy börtönének falait áttörje, a farkasverem különleges természete egészen más módokra kényszeríti, hogy helyzetéből szabaduljon. A trianoni veremből sem fog bennünket a liberális kormánybölcsesség központosítása, a nemzeti élet uniformizálása kisegíteni. Ha valakinek, úgy nekünk létérdekünk a közelmúltból minél többet tanulni és felfogásunkat a korábbi politikai elvek nyúgeiből feloldani. Örökölt illuzióinkat lehet, hogy sérti a majdnem rideg gesztus, mellyel az új erdélyi szellem képviselői a magyarországi befolyást eleve kikérik maguknak, de hiúságunkat félretéve, kell hogy szétdarabolt állapotunk következményeit bátran áttekintsük és örömmel, igaz testvéri szeretettel üdvözlünk minden kísérletet, mely magukra hagyott testvéreink nemzeti egységét és magyarságát akarja biztosítani a leszakított területeken.

És szeretném tudni, vajjon mit is tehetnénk egyebet? Talán eltiltsuk nekik a tőlünk függetlenített szervezkedést? Arra való hivatkozással, hogy a helyzet úgyszólván rövid időn belül megváltozik, hosszúlejárátú szervezkedésre úgyszólván szükség? Ilyen gazdátlan biztatásokkal, felelőtlen tanácsokkal, árulási vádemelésekkel éppen elég kárt okoztunk az összemomlást követő időkben az utódállamokbeli magyarság anyagi és szellemi birtokállományának. Vagy talán azzal vigasztaljuk meg őket, hogy a független magyar állam, a népszövetség tagja, legális nemzetközi befolyásával és hatalmi állásával fogja a leszakadt kisebbségek jogvédelmét ellátni és gazdasági, kulturális szükségleteik teljes kielégítését biztosítani? Mai nemzetközi helyzetünkben, mikor az európai és világkoncertben csakis a nehéz fegyverzetűek jutnak szóhoz, miles gloriosushoz illő szájhősködés volna ez. Maradna még egy lehetőség. Büszkén odaállani a szervezkedő magyar kisebbségek elé, megdöngetni boltos mellkasunkat (mintha gyönge mell és tuberkulózis nem magyar betegség volna!) és a jól végzett munka öntudatával odakiáltani: Nem úgy, ahogy ti képzelitek, ne a magatok feje szerint! Jöjjetek ide, ha meg akarjátok tanulni, hogyan kell egy nemzeti egységet megszervezni, hogy az minden viszontagságnak, külső nyomásnak ellenálló legyen. Jöjjetek ide és lássátok, ha van szemetek, minő virágzó nemzeti egységet sikerült azon néhány esztendő alatt létrehozunk, hogy megszabadulva Bécs gyámkodásától, saját kezünkbe vettük saját sorsunkat. Itt nincs többé egyedülálló, magárahagyott magyar, nincs, ki ne érezné az egész magyarságot összekötő testvéri kapcsolatokat; itt nincs többé felekezeti és osztályvillongás, a kereseti ágak szeretettel simulnak egymáshoz és a nemzeti egység ideájától vezetve áldozatkészségben egymással versenyeznek. Széthúzó érdekek hatalmát paralizáltuk immár, ninesenek többé pártok és klikkek és kotériák, melyek saját hitük szerint akarják a nemzet javát, a nemzeti egységet megvalósítani s e célból legelső lépésnek az összes hozzájuk nem tartozó testvérek kiirtását tartják. Ezek az idők elmúltak, Trianon nyomora végkép egyesített bennünket, jöjjetek és tanuljátok meg, hogyan kell ezt megcsinálni!

Hogy van-e valaki, ki ezt el merészelné mondani künnszakadt testvéreinknek, nem tudom; a ma uralkodó fogalmi zavar sok mindent lehetőségessé tesz, amit józan ésszel el sem tudnánk képzelni. Annyi bizonyos, hogy nyugodt öntudattal erre nem vállalkozhatni.

A jövőbe nem láthatunk és így nem tudhatjuk, nem fogunk-e valamikor *mi*, Magyarország magyarjai, zarándokolni el az erdélyi magyarsághoz, annak püspökeihez, politikusaihoz, birtokosaihoz, bankáraihoz, historikusaihoz, költőihez és szegényembereihez, hogy kezünket tördelve könyörögjünk nekik, tanítsanak meg *ők* arra, miként kell megszervezni a magyarságnak nemzetiségét és nemzeti egységét. *Szekfü Gyula.*

AZ EMBER.

*Győzött a Nap s a vak köd meghasadt;
az ólmos jég északra vont a leplét;
a tengerekre fény derült alatt;
ébredt erők a csirát elvetették.*

*Az őstalajban lüktetés fogant;
időtlen kinnal küzködött az Élet,
S végül formára lelt a gondolat:
az erdőkből az Ember-pár kilépett.*

*A végtelenből áramló szelek
riadt, bús felhőt hajtottak fölénk.
Indulva: lábuk lassan törtetett,
vad félelmeiktől ingott lomha léptük.*

*S a zord világ szivükbe költözött;
lelkükben súlyos, nagy titok keringett.
S egy terhes éjjel, mély csodák között,
barlangjukban megálmodták az Istent.*

Lovász Pál.